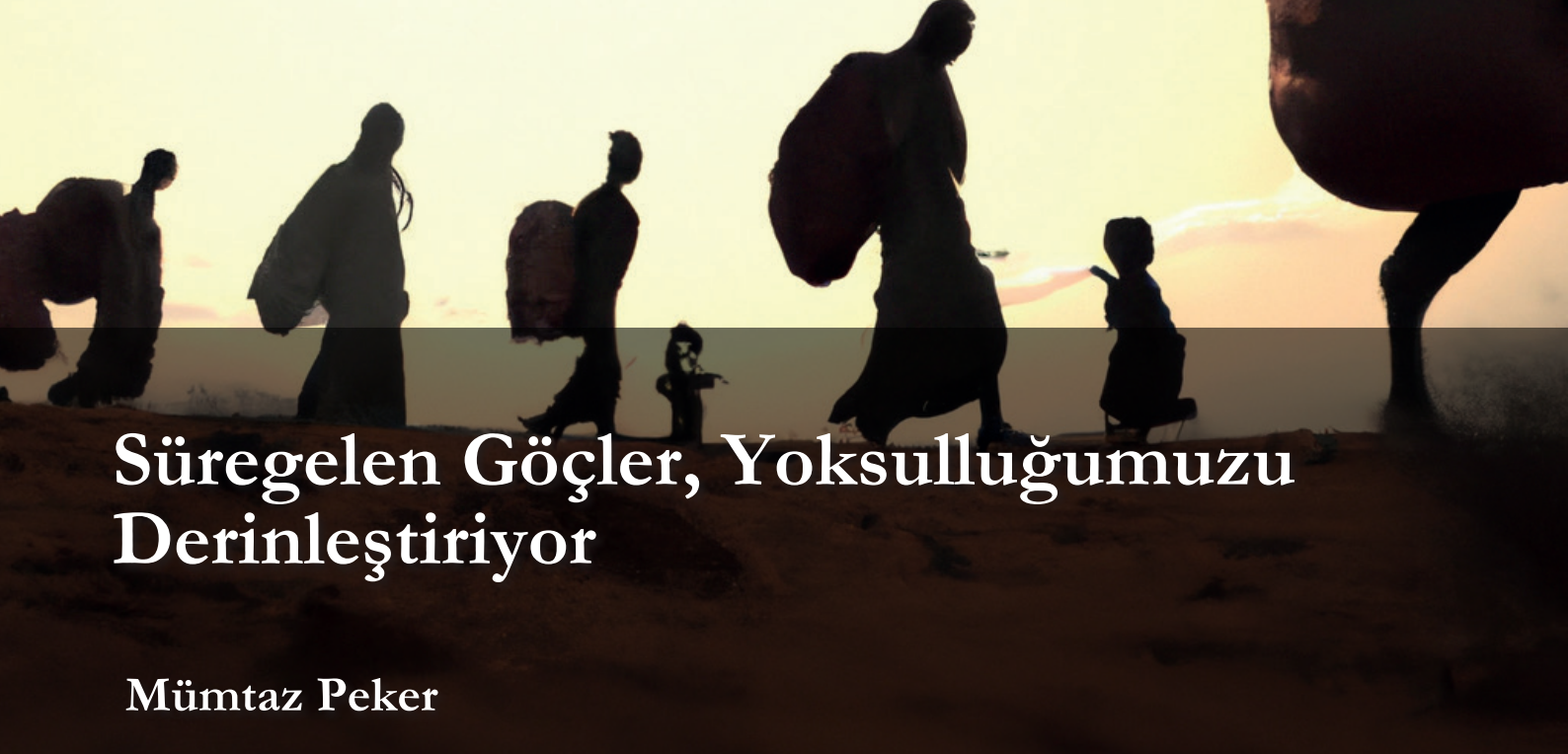




Süregelen Göçler, Yoksulluğumuzu Derinleştiriyor

Mümtaz Peker

Giriş: Çevre ülkelerde birden azalan ölüm hızının genel olarak ekonomik kalkınmaya dayandığı görüşü, biraz da Batı tarihinden kaynaklanan görüşlerin dikkatsizce uyarlanmasından doğmuştu. Ne ki çevre ülkelerde ölüm hızının kısa dönemde, yüksek hızlı (%10-24) düşüşü önceden hiçbir gelişmiş ülkede görülmemişti. Ölüm hızlarındaki düşüş çevre ülkelerin geneline yayılmış; aynı zaman diliminde (1935-1955) gerçekleşmiş; ölüm hızının azalışı sağlık uygulamalarından kaynaklanmıştı. Tıbbi teknoloji alanındaki gelişmelerin, halk sağlığı uygulamalarıyla maliyeti azalmış; koruyucu sağlık hizmetinin başarı oranı beklenmedik biçimde artmıştı (Davis,1956, s-305-308).

Ülkemizde sağlık alanında 1945-1955 döneminde gerçekleşen bu değişimin başat

etkisi köy-kent göçü olarak görüldü. 1950-1970 döneminde gerçekleşen köy-kent göçünün sosyal bilimciler tarafından varış noktası temel alınarak incelendiği görülüyor. (Aratos Felsefe Dergisi, 2022; DİE ve Sosyoloji Derneği, 1998). Göçün kalkış noktası olan yerleşmelerdeki yoksullaşma hep göz ardı edildi. **“Hızı değişmekle birlikte süregelen göçler, göçün kalkış noktasındaki yoksullaşmayı derinleştirdi”** hipotez olarak ileri sürülmedi. Bu yazının amacı, yukarıdaki hipotez doğrultusunda göçün kalkış noktasındaki yoksullaşmayı nasıl derinleştirdiğini tartışmaktır.

Göç başlıyor: Ülkemizde 1950-1970 döneminde yüksek doğum, düşük ölüm hızından oluşan hızlı nüfus artışı kaynaklı köy-kent göçü,

öngörülemeyen zamanda gerçekleşti. Köy göçü alan büyük kentler hem daha fazla nüfuslandı hem de ticaret-sanayi ağırlıklı olarak büyüdü. Ne ki bu süreçte söz konusu kentlerde gerçekleşen ticaret ve sanayinin istihdam edemediği bir nüfus da oluştu. Yeni mekânlarında düzensiz işleri düşük ücretle yapan; ekonomiye katkıları düşük olan; kente uyum sağlamakta güçlük çeken köylü nüfus çoğaldı (Tekeli, 2008).

Göç alan, ticareti büyüyen, üretimi çoklaşan, kentlere yönelik olmak üzere, kamunun kaynak aktarımı süreç içinde farklılaşarak artıyordu. Beklenildiği gibi İstanbul'la çevresi bu süreçte yine başı çekiyordu. İstanbul'la birlikte Marmara Bölgesindeki fırsatları gören öteki kentlerin tüccarı, sanayicisi buralara göç etmeye 1970-80 döneminde başlamıştı. Ülkemizde kent-kent göçü artık ilk sıraya yerleşmiş, köy-kent göçü oransal olarak ikinci sıraya düşmüştü (Üner, 1980).

1980'li yıllardaki liberal politikalarla, kent-kent göçü alan İstanbul'la Marmara Bölgesinin önemi belirginleşmişti. Burası, kent-kent göçünün nitelikli nüfusuyla, onların getirdikleri kaynaklarla ülkenin egemeni olmuştu. Kent-kent göçü İstanbul'la etki alanı olan Marmara Bölgesi dışındaki turizm kentleriyle, bölge merkezlerine de yönelmişti.

Ülkemizde böylesi büyümenin

sürdürülemez olduğunu görenler de vardı. Sermayeleriyle, teknolojileriyle yarışın kaybedeni olmak istemeyen bu girişimciler, liberalleşme döneminde ülke dışına göç etmeye başlamışlardı. Öte yandan ailelerinin harcamalarının sınırsızlığıyla, kamunun yüksek kaynak aktarımıyla en iyi biçimde yetişen gençlerin, çalışmak ya da eğitimlerini üst düzeye çıkarmak istemeleri nedeniyle yurt dışına göçleri 1990'lı yıllarda artış göstermişti. Bu göçle ülke olarak gençleri kaybedişimiz yanında, nitelikli işgücünün aile servetlerinin yurt dışına çıkışı da anlamlaşıyordu.

Göç, yoksulluğumuzu nasıl derinleştiriyor? Yukarıda tanımladığımız göçlerin zaman boyutunda hızı değişiyor; göçün kalkış noktası olan yerleşmeleri yoksunlaştırıyor; süreç içinde göç veren yerleşmelerin yoksullaşması derinleşiyordu. Yoksunluğun, yoksullaşmanın derinliğini kaba çizgileriyle şöyle özetleyebiliriz:

a- 1950'den günümüze değin süregelen köy-kent göçü nedeniyle, tarımda çalışabilecek, üretimi arttırabilecek, üreyebilecek nüfus bağlamında köyler yoksunlaştı. Günümüz kırsal nüfusunun yaş yapısı; genç, dinamik, üretken niteliğini kaybetti. Köy nüfusunun çoğunluğu (%60) üreme çağı ortasının (30-35 yaş üstü) üstünde yer almaya başladı. Köy seçmen kütüklerinde beş nüfustan üçünün ya da



bunun üstünün seçmen olduğu bir yapı oluştu (TÜİK- ADNS, 2022). Tarımda işlenmeyen, boş bırakılan, toprakların büyüklüğü, köylülerin değişik nedenle topraktan kopuş sürecinde artmıştı. Boş bırakılan toprakların birleştirilerek tarım dışı sermaye tarafından satın alınması başladı. Köylerde bütünleştirilmiş olan, tarım dışı sermaye tarafından alınan toprakların da üretim dışında kalması sıradanlaşıyordu (Peker, 2022, Kaya, 2017).

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü' (HNEE) nün beşer yıl arayla yaptığı sağlık araştırması, hanehalkı soru kâğıdı verilerinden üretilen sosyo-ekonomik gelişme endekslerini incelediğimizde görülen farklılıklar şunlardı: Köy-kent farkı başta gelir olmak üzere, değişik açıklayıcı değişken değerlerinin, köy-kent bağlamında farklılaştığı, anlamlı düzeylere ulaştığı görülmüyordu. Örneğin “orta- düşük- en düşük” refah düzeyinde olan köysel ailelerin oranının yüzde 95'e ulaştığı tahmin edilmişti. Bu grupta bulunan kentsel aile oranı yüzde 45 düzeyinde kalıyordu. Dayanıklı tüketim malına sahip olma oranı köysel ailelere göre kentsel ailelerde daha yüksekti. Halen yaşanan konutun hanehalkı kolaylıkları köylere göre kentlerde anlamlı biçimde artış şeklinde farklılık gösteriyordu (HNEE, 2019, s, 7-28). Köylerdeki yaşlı nüfusun çoğu, hayatlarını kaynağı net olarak bilinmeyen yardımlarla sürdürür konuma gelmişti.

b- Ticari sermayesini, sanayisini göçle kaybeden kentlere karşın İstanbul'la çevresindeki yerleşmelerde; siteler, AVM'ler, sanayi tesisleri artık bloklar halinde dengesiz olarak geliyordu. Reklamlarda turizm kenti olan Antalya'nın “yeni bir Antalya olarak büyüdüğü” vurgulanıyordu. Değişimin iktisadi planlamayla

bağdaştırılması ötelenmiş, piyasa ekonomisinin işleyişiyle büyük yatırımlara yönelinmişti. Kamunun bu kentlere aktardığı kaynakla sağlanan teknoloji yatırımları, göç veren kentlerin sanayisinde yıkıcı etkisini kısa zamanda göstermişti.

Yıkıcı etki nedeniyle göç veren kasaba ve kentlerde özellikle tarımsal ürünleri işleyen işliklerin, işlevi sonlandı. İşsizler ordusuna yenileri katıldı. Bunun çarpıcı görünümü kentlerdeki kişi başına milli gelir değişiminde görüldü. TÜİK'in 2013-2021 dönemi için yayınladığı kişi başı “ gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYİH) verileri incelendiğinde, göç alan-veren iller temelinde GSYİH'nın farklılaştığı, kent göçü veren şehirlerin yoksulluğunun derinleştiği anlaşıyordu. Türkiye'nin GSYİH büyümesine pozitif yönlü katkı koyan ilk on beş il kent göçüyle büyüyenlerdi. Beklenildiği gibi GSYİH'ya negatif katkı veren 46 ilin çoğu Karadeniz, Doğu Anadolu Bölgesinin kent göçü verenleriydi. Bu bağlamda GSYİH'da 2021 yılı itibariyle en büyük azalma (yüzde 43) Sinop'ta gerçekleşiyordu.

Dönemsel olarak yapılan analize göre 2013'ten 2021'e GSYİH azalması en çok kent göçü veren illerde gerçekleşiyordu. Özellikle kent göçü veren 46 ilde GSYH azalması ortalamanın (yüzde 24) üzerinde gerçekleşmişti (TÜİK, 2022).

Göç veren kasabalarda, kentlerde günlük

yaşamın sürdürülmesinde olmazsa olmaz katkıları olan ticari kuruluşlara ne oldu? İstanbul sermayeli üç harfli işletmeler başta olmak üzere değişik şirketlerin rekabeti sonucu ya piyasadan silindiler ya da zar-zor ekonomik yaşamlarını sürdürme yarışına girdiler. Yeni yaşam biçimi hem işletme sahiplerini hem de işletmelerde çalışanları darda bıraktı. Her yönü ile küçülmeyi zorunlu kılan bu yeni yaşam biçimi, göç veren kasabalardaki, kentlerdeki yoksulluğu derinleştirdi.

1980'li yıllarda, göç veren kasabalardaki, kentlerdeki ekonomik yaşamı canlandıracağı, kültürel etkisinin olacağı varsayılan üniversite, yüksek okul açma yarışı başladı. Kısa zamanda tüm illerde bir üniversite, neredeyse tüm ilçelerde bir yüksek okul açıldı. Birbirinden anlamlı farklılığı olmayan ya da birbirinin tekrarı olan bu eğitim örgütlenmesinde okuyan gençleri, üretici sistem daha baştan işe almamakla dışladı. Göç veren kasabalarda, kentlerde şimdiye değin görülmeyen bir gerçeklik oluştu. Eğitimli nüfusun genç yaşlarda üretimiyle hayatını kurgulaması değil, baba eliyle yaşamını nasıl sürdürebileceğini açıklayamayan karamsarlık kültürü toplumu kuşatmaya başladı. Gençliğini yaşayamadan ihtiyarlayan gençleri karamsarlık kültürü kuşatıyor, yoksulluğumuzun her geçen gün derinleşmesine neden oluyordu.

c- Göçün kalkış noktasının üçüncü tipi,



en iyi yetiştirdiğimiz gençleri; yetişkin işgücünü (başta hekimler olmak üzere) üniversitelerle araştırma kurumlarında çalışanları; ötekiyle rekabet edebilecek girişimcileri; sermayeleriyle, teknolojileriyle ülkemizden çıkışını içeriyor. Bu göçün, varış noktası ülkelere her yönüyle anlamlı katkı sağladığı, GSYİH'ı artırdığı, değişik örnekleriyle kısa zamanda görülmeye başlandı. Göç edenlerin, varış noktası ülkelerde ileri teknoloji sınıfı üretime katkıları yanında üst düzey hizmetler düzeyindeki başarıları medyada sürekli yer alıyordu.

Bu göçle, üniversitelerle araştırma kurumlarında öğretim üyesi, araştırmacı yoksunluğu 2000'li yıllarda gerçekleşti. Kurumlardaki eğitimin nitelik kaybı yanında, ülkemiz ileri teknoloji sınıfı üretiminin sabit kalışı kendisini hemen hissettirdi. İhracata dayalı üretim geleneksel yapısıyla sürmüş;

ileri teknoloji sınıfı üretimden kaynaklanan ihracatın gerçekleştirilememesi dikkati çekmişti (Yeldan, 2013, s.93).

Ülkemizdeki eğitimin nitelik kaybını bilgisayarlı üretim alanındaki mühendislik çalışmalarıyla dünyada ilk beşe giren Prof. Dr. Y. Altıntaş şöyle açıklıyor: “Kanada ve Amerika’da farklı mühendislik alanlarının yüksek lisans ve doktora giriş sınavlarında 2010’dan bu yana Türk öğrencilerin başarı düzeyi düştü. İranlı mollalar bile Türk üniversitelerinden iyi öğrenci yetiştirmeye başladı. İranlı öğrenciler sınavları kazanırken Türk öğrenciler sınavlarda başarısız oluyordu.” Milli Eğitim Bakanlığının yurt dışı yüksek eğitim için gönderdiği, çoğu belli üniversitelerden seçilenlerin başarı durumu hiçte iç açıcı değildi (Peker, 2022).

Benzer açıklamayı sosyal bilimci Prof. Dr.

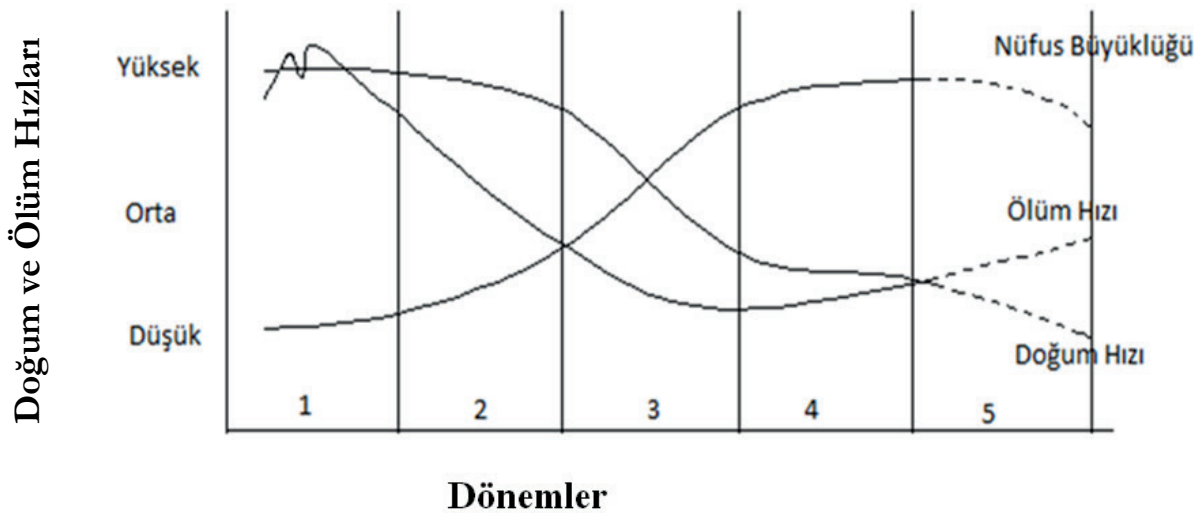
D. Acemoğlu, “Türk öğrencilerin sınavlardaki başarı durumlarının iyi olmayışını” değişik yerlerde yaptığı konuşmalarında belirtiyordu (Acemoğlu, 2022).

1980’li yıllara kadar başarılı öğrenci yetiştiren eğitim sistemimiz, başarılı öğrencilerin öğretim kadrosuna katılmaları sonucu, yurt dışı üniversitelerin kabul ettiği bir düzeyi yakalamıştı. Ne ki 2000’li yıllarda üniversite öğretim elemanları, araştırma kurumlarındaki araştırmacılarla, nitelikli gençlerin birlikte gerçekleştirdikleri beyin göçü, eğitim alanında yoksunluğumuza neden oluyordu. Çağdaş eğitimi sürdürmek için Milli Eğitim Bakanlığı kanalıyla yurt dışına gönderdiklerimizin başarılı bir şekilde geri dönmeyişleri yoksunluğumuzu derinleştiriyordu.

Büyük ümit bağlanan her ildeki üniversitelerin hızla yüksek lisans ve doktora eğitiminden mezun ettiği gençlerin yaptıkları araştırmalarla, yazdıkları makalelerle çağdaş düzey bir türlü yakalanamıyordu. Ülkemizde hızla çoğalan doktoralı genç öğretim elemanına karşın, bunların çalıştıkları üniversiteler, teknoloji enstitüleri, uluslararası derecelendirmede başarılı kurumlar arasında yer alamıyordu (İnci, 2021).

Beyin göçü için merkez ülke nasıl bir politika yürüttü? 1980’li yıllarda merkez ülke (ABD) nüfusunda beklenmeyen bir değişim başladı. Nüfussal dönüşüm kuramının, beşinci döneminde olacağı ileri sürülen; fakat o güne değin bilim çevrelerinde genel kabul görmeyen değişimin belirtileri merkez ülke nüfusunda görüldü (Şekil 1).

Şekil 1. Nüfussal dönüşümün evreleri



Kaynak: Anonim, (4. ve 5. dönemler, “Nüfussal Dönüşüm Kuramına” Göre Çizildi.)

Merkez ülke nüfusunda, hayati olay olarak tanımlanan doğum ve ölüm hızları, şimdiye kadar yaşanandan farklı yönde oluşmaya başlamıştı. ABD’de yaşlanan nüfusla birlikte ölüm hızları artmış, doğum hızları azalmıştı. İnsanlık tarihinde hayati olayların değişen hızından ötürü ilk kez ABD nüfusunun sayısal büyüklüğü eksilmeye başlamıştı (UNDP, 1983). Bunu bir tehlike olarak gören Amerika Birleşik Devletleri düşünce örgütlerinin yöneticileri, Başkana ve özel kesim yöneticilerine göçü öncelikli kılan bir dinamik nüfus politikası izlemeleri için, basında yayınladıkları tam sayfa ilanla öneride bulundular. Önerinin temelini Tibor Scittovsky ile Gunnar Myrdal’ın yazdıkları, göçün ve kaynak aktarımının kuramsal kaynağı oluşturuyordu. İktisat yazınında göreceli olarak yeni yapılan bu analizler, “ülkeler arasında gelişmişlik farkı varsa, yetişmiş insangücü başta olmak üzere, kaynak akımının çevre ülkelerden, merkez ülkeye doğru olacağı” üzerineydi. (Scittovsky, 1958). Myrdal, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan arasındaki gelir farkının Scittovsky’nin belirttikleri doğrultusunda giderek açılacağını vurguluyordu (Myrdal, 1970).

Merkez ülkeye güdülen bu göç politikasıyla, çevre ülkeler beyin göçünün kalkış noktası olmuştu. ABD, yetiştirilmeleri için hiçbir kaynak aktarmadığı genç insanların göçünü özendirilmiş;

bir taşla iki kuş vurmuştu. Azalan nüfusunu genç göçmenlerin doğurganlığıyla dengeleyecek, onların yenilik alanına getirecekleri buluşlarla ekonomik büyümesini daha da hızlandıracaklardı. 1980’den günümüze değin yürütülen bu göç politikasında başarılı olmuşlardı.

Aklın yolu bir değil, bindi: Çin, aklın yolunu farklı bir düzleme taşıdı. Uyguladığı politikayla hayati olaylar üzerine yoğunlaştı. Şekil 1’deki 2.ci ve 3.cü dönemdeki doğum-ölüm hızlarını değiştirmeyi temel aldı. 1935-1965 dönemi boyunca, tüm çevre ülkelerde görülen hızlı nüfuslanma Çin’de de gerçekleşmişti. Çin’de, 1950-1965 döneminde toplam doğurganlık hızı ortalaması 5.5 iken, bu hız 2018 yılında 1.7 düzeyine geriledi. Hızlı nüfuslanmanın getirdiği sosyal ve ekonomik sıkıntıları gören Çinli yetkililer, liberal dünyanın tümünden karşı çıktığı **“iyi bir sosyalist aileye tek çocuk yeter!”** görüşünü devlet politikası haline getirdi. 1970-1990 döneminde liberal ülkelerdeki tüm nüfusbilim dergilerinde bu politikanın yanlışlığı işlendi. Çinli yetkililer, 1994 Kahire Nüfus Toplantısı bildirisinde tek çocuğa karşı yöneltilen “insan hakkı” olarak vurgulanan söylemi dikkate bile almadı. Ülkedeki yaklaşık 400 milyon aileden, çoğu kentsel bölgelerde olmak üzere Kültür Devrimi’nden etkilenen 250 milyon ailenin tek çocuğu oldu (Oktay, 2022).

Çin'in toplam doğurganlık hızı, günümüz gelişmiş ülkelerinin düzeyine onlardan çok daha hızlı ve henüz onlar kadar zenginleşmeden azaldı. Böylece yetişkin olanların çalışma yaşamından ayrıldıklarında, geride yerlerini dolduracak sayıdan daha az çocuk bırakacakları bir dönem kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleşti. Çinli yetkililer bu döneme geçişi, hızla artacak nüfus için harcayacakları kaynakları **“çok nüfusa yönelik nüfussal yatırım yerine”, “azalan nüfusun işgücü verimlilik artışlarını sağlayacak “eğitim-üretim” ilişkileri”** önlemlerine yönelttiler (Oktay, 2022).

İşgücü verimlilik artışı neden kaynaklanıyordu? Ülke ekonomisinde yatırımlara bağlı olarak üretimde kullanılan makine ve araçların miktarına; bunların gelişkinliğinin artmasına; daha yüksek katma değerli ürün üretilmesine; ülke altyapısının gelişmesine; imalat ekosisteminin zenginleşmesine; yönetim sisteminin iyileşmesini sağlıyordu (Oktay, 2022).

Ülkenin çalışma çağındaki nüfusunun azalması sorununun kaynağı olan “tek çocuk politikası” temkinli adımlarla “iki çocuk politikasına” çevrildi. Uygulama 2011 yılında yaygınlaştırıldı. Nihayet 2015 yılı sonundaki yasal değişiklikle tüm çiftlerin iki çocuk yapmasına olanak sağlandı. Ancak çocuk yetiştirmenin maliyetinin artışı; kadının işgücüne katılımının yoğunluğu; eşlerin

boş zamanı değerlendirme fırsatlarını karşılayacak gelirlerinin oluşması; özellikle şehirli ailelerin iki çocuk yapmasını engelledi. Ailelerin benimsediği norm tek çocuk oldu (Oktay, 2022).

Uygulanan “eğitim-üretim” politikaları ne getirdi? Günümüzde ABD'nin tek merkezli bir dünya görüşüne seçenek oluşturabilecek bölgesel güç merkezi bu politikayla oluştu. Çin, bu süreçte



akıl-bilim yolundan hiç sapmadı (Altıntaş, 2021, s.303). Bu bağlamda sosyal bilimlerin geliştirdiği kuramları, yasaları hiç ters yüz etmeye kalkmadılar. Temel bilimlere verdikleri önem nedeniyle mühendislik alanında beklenmedik başarıyı yakaladılar. Yaşadığımız son kırk yıl (1980-2020) boyunca merkez ülkelerdeki tüm bilimsel buluşlarını gerçekleştirenlerin yazdıklarını başuçarından hiç eksik etmediler. H.Z. Ülken’in belirttiği “Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü”ne anlamlı bir işlevsellik kazandırdılar (Ülken, 2016). Oktay’ın anlatımına göre “yenilik getirenlerle sürekli ilişki içine girdiler. Onlardan öğrendiklerini ülkelere aktardılar. Siyasal iktidarlar gençlerin ülkeye dönüş tutum ve davranışlarını çok iyi değerlendirdiler. Çinli gençler çoğunlukla ABD’de kalıcılaşmayı bir değer olarak görmediler. Eğitim-üretim yarışında, ABD’den geri kalmamayı, onunla başa baş bir mücadeleyi amaç edindiler, bunda başarıyı sağladılar” (Oktay, s. 128. 2022).

Ülkesine beyin göçü almadığı halde başarılı örnek olmayı başaran Çin’in yaptıkları neydi? Çin’in ilk küreselleşme dönemindeki (1600-1940) ekonomik kayıpları çok büyüktü. Miladi takvim başından ilk küreselleşme dönemine kadar Çin, dünyadaki büyüklükte Hindistan’la birlikte ilk iki sırada bulunuyordu. Bu iki ülkenin dünya ekonomisindeki yerini varlık açısından değerlendirdiğimizde, her birinin varlığının

Avrupa ülkelerinin varlığına denkti (Tharoor, 2023). Özellikle, 1800’de başlayan kendileri açısından **“Utanç Yüzyılı”** olarak tanımladıkları ilk küreselleşme dönemin ekonomik kayıplarının gençlik üzerine olan etkisini, Mao çok iyi kurguladı. Ülke gençliğini Kültür Devrimi’yle etkiledi. Onlara her şeyi ülkeleri için yapmaları gerçeğini beyinlerine yerleştirdi (Oktay, 2022).

Sonuç yerine: Türkiye, Atatürk döneminde bu politikayı daha önce başlatmıştı. Yurt dışına **“ışık olarak gönderdiklerinin, alev topu olarak dönmesini”** sağlamıştı. Ne ki 1980’den sonra uygulanan politikalarla yoksunluğu, yoksulluğu en derin biçimde yaşayacağımız alan olan eğitim konusunda bu öncelik sürdürülmedi. Merkez ülkelerin istediği bilim dallarında yabancı dille eğitim ülkemizin yıldız üniversitelerinde bu dönemle birlikte gençlere sunuldu, göç kapısı aralandı. 2000’li yıllarda yaşam tarzları konusunda duyulan rahatsızlıklar; ülkedeki kurumsal yapının çöküşü; insan sermayesi yüksek kişilerin kendileriyle birlikte çocuklarının gelecekleri konusundaki belirsizlik yurtdışı göçü artırdı. Hiç şüphesiz yurtdışı göçe, siyasal sistemin geleceğine karşı duyarlı olan sermaye sahipleri, teknolojileriyle birlikte sessizce katılıyorlardı.

İleri teknoloji üretiminin değişik alanlarında yarışan ülkelerin nüfus politikasındaki önceliği

farklı olmuştur. ABD, beyin göçünü özendiren uygulamalara ülkesine önemli kaynak aktarmıştı. Çin ise “azalan nüfusunun işgücü verimlilik artışlarını sağlayacak “eğitim-üretim” ilişkilerine” öncelik vermişti.

Yukarıda tiplendirdiğimiz göçlere göre, göçün kalkış noktalarında görülen gerçek, yoksunluk-yoksulluk oluyor. Bu bağlamda Türkiye’nin nüfus politikasında oluşturacağı strateji ne olmalı? Kanımca bu soruya iki yanıt verebiliriz. İlk olarak göçün kalkış noktası olan tüm yerleşmelerdeki emek gücünü daha nitelikli kılacak; yurt bellediği bu topraklarda demokratik bir yaşamı sürdürme mücadelesini verecek şekilde yetiştirecek yeni bir eğitim örgütlenmesi gerçekleştirilmelidir. İkinci olarak göçün kalkış noktasındaki tüm yerleşmelerdeki üretici nüfusa, yaptıkları ya da yapabilecekleri işlere yönelik özendirici önlemler (kaynak aktarımı, teknoloji transferi, ürün pazarlaması örgütlenmesi vb.) kamu-yerel yönetim tarafından kontrollü olarak yapılmalıdır. Kamu-yerel yönetim tarafından yapılacak destekle, insanımızın tüm yerleşmelerde üretimi artırma algısı rekabetçi piyasa tarafından desteklenmelidir.

Kaynaklar

Altıntaş, Yusuf (2022): *Anadolu’dan Kanada ve Bilim Dünyasına Yolculuk, Anılar... Hikâyeler... Gözlemler...*, Ankara.

Aratos Felsefe Dergisi (2021): *Göç Sosyolojisi*, Aratos Yayınları, İstanbul.

Daron Acemoğlu (2022): “Türkiye’nin Demokrasiyi ve Sağlıklı Bir Ekonomiye Aynı Anda Kurması Lazım, Bu Çok Mümkün”, CHP’nin “İkinci Yüzyıla Çağrı Buluşması”, 3.12.2022, İstanbul

Davis, Kinsley (1956): “The Amazing Decline of Mortality in Underdeveloped Area”, American Economic Review, s:305-308, May,

DİE ve Sosyoloji Derneği (1998): *Toplum ve Göç*, DİE yayını, Ankara.

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HNEE) (2019) : *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018*, s.7-28, Ankara.

İnci, Osman (2021) : *Medreseleşen Üniversiteler, Mollalaşan Akademisyenler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Kaya, Alp Yücel (2017): “Kapitalizmin Bunalımı, Bağcılığın Dönüşümü” s. 111, *Üzümlük Akdeniz’deki Yolculuğu- Konferans Bildirileri*, İzmir Akdeniz Akademisi, İzmir.

Myrdal, Gunnar (1970): *The Political Element in the Development of Economic Theory*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Oktay, Fatih (2022): *Çin ve Dünyanın Geleceği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Peker, Mümtaz (2022): *Prof. Dr. Yusuf Altıntaş’la yapılan e-posta yazışmaları*. İzmir.

Peker, Mümtaz (2022): *Bekilli’de Dönüşüm, Refahın ve Zenginliğin Yeniden Üretilmemesi*, s.98. Denizli.

Scitovsky, Tibor (1958): *Economic Theory and Western European Integration*. George Allen and Unwin Ltd. London.

Tekeli, İlhan (2008): *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tharoor, Shashi (2023): *Utanç İmparatorluğu: İngilizler Hindistan’da Ne Yaptı?*, Çeviren: T.S. İnanc, Kronik Kitap, İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022): *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verilerine Göre Nüfusumuzun Genel Görünümü*, Haber Bülteni, Ankara,

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022): *İl Bazında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH), 2021*, Haber Bülteni, 8 Aralık, 2022, sayı: 45619, Ankara.

UNDP (1980): *Demografik Göstergeler*, Washington D.C.

Ülken, Hilmi Ziya (2016): *Uyanış Dönemlerinde Tercümenin Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Üner, Sunday (1980): *Türkiye’de İller Arası Göç*, Yayınlanmamış doçentlik tezi, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

Yeldan, E. ve diğerleri (2013): *Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye*, TÜRKONFED, İstanbul.